

ZBIGNIEW BABIK
zbigniew.babik@uj.edu.pl
ORCID: 0000-0002-8809-3461
Uniwersytet Jagielloński
Kraków, Polska

<https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.23>
Onomastica LXVII, 2023
PL ISSN 0078-4648

UWAGI NA MARGINESIE PIERWSZEJ CZESKIEJ REGIONALNEJ MONOGRAFII HYDRONIMICZNEJ*

Słowa tematyczne: hydronimia, Ostravice, Ostrawica, Czechy

Dorzecze Odry nie miało dotąd szczęścia w badaniach hydronimicznych. W kilku opracowaniach zebrano nazewnictwo położonego w całości w granicach Polski basenu Warty (Rieger, Wolnicz-Pawłowska, 1975; Wolnicz-Pawłowska, 2006; Duma, 2010a, 2010b), brak jednak dedykowanej syntezy nazw wód stojących dorzecza Noteci. Właściwe dorzecze Odry, podzielone między Polskę i w niewielkim stopniu powojenne Czechy i Niemcy, przez wiele lat nie mogło doczekać się całościowego ujęcia. Nazwy wód płynących dolnej Odry opracowano w monografiach Ewy Rzetelskiej-Feleszko i Jerzego Dumy (1977), a następnie samego Dumy (1988). Nazwy wód stojących opracowała natomiast Aleksandra Belchnerowska (1991 i 1993; nb. wersja niemiecka zawiera liczne luki hasłowe w stosunku do polskiej)¹. W 1983 roku wydano materiałowe opracowanie całości dorzecza Odry, ograniczające się jednak do nowszego materiału XIX i XX wieku podanego bez powiązania ze źródłami i pozbawionego objaśnień etymologicznych. W latach 80. XX wieku nad hydronimią górnej i środkowej Odry pracował redaktor wspomnianej syntezy, Henryk Borek (por. HO, s. IX), planując ukończenie prac dokumentacyjnych i interpretacyjnych w 1987 roku. Niespodziewanie zmarł jednak w grudniu roku wcześniejszego, a zebrane przezeń materiały (w tym historyczne) uchodzą obecnie za zaginione (informacja Kazimierza Rymuta z początku XXI wieku: „Borkowa nie ma maszynopisu”). Kilkadziesiąt lat śląskie nazwy wodne zbierał wrocławski językoznawca i archiwista Józef Domański, cierpliwie ekscerpując pod tym kątem m.in. ocalałe z zawieruchy wojennej zbiory rękopiśmienne. Nie zdołał jednak opracować na ich podstawie większej syntezy². Po jego śmierci (2007) zebrany bezcenny materiał historyczny szczęśliwie ocalał w postaci tradycyjnej kartoteki i staraniem onomastów krakowskich (głównie Pawła Swobody) został włączony do internetowej bazy danych hydronimii Polski (por. ESHP, w którym przekazy te widnieją pod skrótem

* Dziękuję drowi Rafałowi Szeptyńskiemu (IJP PAN) i redakcji „Onomastików” za uwagi do pierwotnej wersji niniejszego tekstu.

¹ Wypada wspomnieć również o ogłaszanej od drugiej połowy lat 80. (głównie na łamach „Przeglądu Zachodniopomorskiego”) serii materiałowych artykułów historyka Edwarda Rymara poświęconych hydronimii dorzeczy dolnej Odry (wraz z przyległymi częściami dorzeczy Warty i Noteci).

² Najważniejsze jego prace poświęcone hydronimii tego obszaru zestawia Feliks Pluta (2007, s. 407).

„DomKart”). P. Swoboda po zatrudnieniu w IJP PAN pracował kilka lat nad hydronimią górnej i środkowej Odry jako tematyką pracy doktorskiej, ostatecznie poniechał jej jednak na rzecz antropomastyki. Najpełniejsze zbiory hydronimów dorzecza Odry z terenu Polski znajdują się obecnie w wielotomowym „Słowniku etymologicznym nazw geograficznych Śląska” oraz „Elektronicznym słowniku hydronimów Polski” (jednak hasła tego ostatniego, poczynając od litery *E*-, pozbawione są, jak dotąd, objaśnień etymologicznych). Jako ciekawostkę dodam, że również mnie (i równie bezskutecznie) proponowano (konkretnie K. Rymut) zajęcie się hydronimią nieopracowanej części Poodrza, jeszcze przed śmiercią J. Domańskiego.

* * *

W tych okolicznościach pierwsza systematyczna monografia hydronimii fragmentu dorzecza górnej Odry została zrealizowana i wydana w Czechach. Jest to poświęcona nazewnictwu wodnemu dorzecza Ostrawicy (pierwszego większego prawego dopływu Odry) książka Kristýny Kovářové „Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek)” (2021), opublikowana na podstawie rozprawy doktorskiej obronionej dwa lata wcześniej na Uniwersytecie Ostrawskim (Kovářová, 2019). Równocześnie jest to pierwsza systematyczna (obejmująca całość wybranego dorzecza) monografia regionalna nazewnictwa wodnego Republiki Czeskiej, co podkreśla sama Autorka (s. 9) i inne osoby zaangażowane w jej powstawanie (por. tekst jednego z recenzentów wydawniczych, P. Štěpána, na lewym skrzydełku okładki). Została ona przygotowana zasadniczo według wzorów serii „Hydronymia Europaea” i „Hydronymia Slovaciae”, przy bliższej analizie sposób opracowania wykazuje jednak pewne różnice. Rozbudowano charakterystykę obiektów, podając m.in. współrzędne geograficzne³. W części dokumentacyjnej brak krytyki wykorzystanych źródeł (nie wyróżnia się kopii i falsyfikatów, nie próbuje ustalić zależności między źródłami kolejnych przekazów, nie rozwija części skrótów), brakuje także informacji gramatycznej o postaciach dzisiejszych (uwzględnia się zasadniczo tylko formy mianownika, co w przypadku standaryzacji na czeski język literacki w pewnych sytuacjach nie rozwiewa wątpliwości). Wszystkie odniesienia bibliograficzne przeniesiono na koniec haseł. Ten ostatni zabieg nie jest czytelnikowi przyjazny, w niektórych wypadkach dochodzi bowiem do nadmiernego, nieprzejrzystego nagromadzenia skrótów. Literatura, jak we wcześniejszych seriach, powinna być cytowana w odpowiednich miejscach hasła. Nowością są systematyczne odwołania do haseł słowników etymologicznych, głównie Václava Machka (1997) i Lubora Králíka (2015), poświęconych wyrazom wskazywanym jako etymony badanych nazw — pomysł godny kontynuacji, jednak odwołania te nie zastąpią wykorzystania także literatury specjalistycznej (zob. niżej).

Jak wynika już z tytułu, pokazną objętość książki (286 stron formatu 23,2 cm × 15,5 cm) uzyskano także dzięki włączeniu do niej nazw obudowanych źródełek (czes. *studánky*, niewłaściwie przetłumaczone w zamieszczonym na s. 275–276 streszczeniu polskim jako *studzienki*), a także źródeł „dzikich” (czes. *prameny*). Nazwy te pochodzą głównie z nowszych opracowań kartograficznych, stanowiąc zapewne osobliwość kartografii czechosłowackiej i czeskiej, bazującą na większej niż u nas atencji okazywanej tym obiektom w kulturze Czech i Moraw⁴. Nie jest dla mnie jednak jasne, na ile te transnimizowane zwykle z innych mikrotoponimów nazwy żyją w tej funkcji wśród mieszkańców tych terenów.

Kwerenda źródłowa została oparta głównie na materiale kartograficznym, przy czym wykorzystano również mapy archiwalne, nie tylko dostępne w Internecie. Autorka wykorzystwała oczywiście materiał historyczny, jednak większość starszych zapisów (kodeksy dyplomatyczne itp.)

³ Ale przy ciekach (s. 35–149) poprzestano na tradycyjnym podawaniu odległości źródeł i ujścia wobec wybranych punktów odniesienia.

⁴ Por. <https://cs.wikipedia.org/wiki/Studánka>. Polskie mapy topograficzne i turystyczne nawet w przyległych częściach Beskidu Śląskiego źródeł i źródełek masowo nie nazywają, nie znamy też innych polskich materiałów i opracowań przynoszących większe kolekcje ich nazw.

zaczepnęła — bez ich kolacjonowania (brak nawet lokalizacji przekazów w źródłach) — za pośrednictwem przechowywanej w Instytucie Śląskim w Opolu wspomnianej już kartoteki J. Domańskiego, obejmującej także materiał śląski z obszaru dzisiejszej Republiki Czeskiej (przekazy te opatrzone są w książce skrótem SNR, por. jego rozwiązanie na s. 257). Nie prowadziła natomiast głębszej kwerendy archiwalnej w zakresie niepublikowanych źródeł narracyjnych dla terenu księstwa cieszyńskiego, np. powstających od 1724 roku akt i ksiąg katastralnych⁵ (por. Mrózek, 1984, s. 22–24, który z powodu ich obfitości też zresztą mógł wykorzystać je tylko częściowo). Niedostatku tego ze zrozumiałych względów nie chcę tu nadmiernie eksponować, wypada jednak zwrócić uwagę, że w przyszłości, po ich opracowaniu, możemy spodziewać się pewnych niespodzianek, zarówno w postaci przekazów nazw dotąd nieznanych, jak i zapisów nakazujących odmiennie spojrzeć na pierwotne brzmienie i ewolucję niektórych hydronimów na pozór przekonująco objaśnionych w książce.

W monografii brakuje też zupełnie wyodrębnionych jako takie zapisów gwarowych, nawet tych, które są dostępne w literaturze, np. gwarowe postacie nazw osad u Mrózka (1984). Autorka w zasadzie nie wykorzystwała niepublikowanego materiału kartoteki nazw terenowych Moraw i czeskiego Śląska, przechowywanej w Brnie. Okazuje się jednak, że wybrany z niej materiał hydronimiczny z dorzecza Ostrawicy został już opublikowany, mianowicie w 1983 roku w Polsce, we wspomnianym już, a najwidoczniej nieznanym autorce, tomie „Hydronimia Odry”. Za opracowanie dorzecza Odry górnej odpowiadał w nim H. Borek, którego do kartoteki dopuszczono dzięki wstawiennictwu zaprzyjaźnionego Rudolfa Šrámka (por. HO, s. XV). W wydawnictwie tym w odcinkach nr 17–20⁶ (HO, s. 13–17) znajdujemy przeszło 60 hydronimów nieuwzględnionych przez Autorkę, które przytaczam z zastrzeżeniem (uzasadnionym szerzej nieco niżej), że podawane za HO dane hydrograficzne mogą być w wielu wypadkach błędne.

Z odcinka nr 17 („Dopływy Ostrawicy od zbiornika Šance do Morawki”) brakuje wariantu *Osmek* (oboczna nazwa dolnego biegu Bučačego), pluraliów *Potoky* i *Potučky* opisanych jako prawe dopływy Sepetnego potoku, dopływów Ostrawicy *Horka* (l.) i *Chladnjok* (p.) oraz dopływów Ondrzejnicy *Rakovec*, *Žlabový potok*, *Šokalův potok* (l.), *Čurajka* i *Valcnerska příkopa* (p.), dopływów Czeladnej *Těpličnik* i *Mlynský potok* (oba p.), wreszcie stawów *Kerlinove rybníky* w lewym dorzeczu potoku Hutnego. Z odcinka nr 18 („Dopływy Morawki”) brakuje nazw *Uplzie* (p. dopł. Morawki poniżej Mogielnicy), *Privadeč* (obocznej nazwy kanału Žermanického) i *Čepičnik* (p. dopł. Morawki). Szczególnie liczne okazują się luki w odcinku 19 (dopływy Ostrawicy od Morawki do Łucyny). Brakuje nazw dopływów Ostrawicy *Řička*, *Jestřabjok* (z dopływem *Drabínjok*) i *Rakovjak* oraz stawu *Hliník*. Z dorzecza Oleśnej brakuje nazw jej dopływów *Olšina* (l.; może jednak ten sam obiekt?), *Žebračka* (p.) oraz dopływów tej ostatniej *Potok Jordan* i *Vlčí potok*, wreszcie dużej serii nazw dopływów *Valašček* (p.), *Boruvčok*, *Potok v Lysůvkach*, *Potok v Rovni*, *Potok v Dole*, *Potok v Malých dulkach*, *Potok na Doliny*, *Potok z Brožoveho*, *Potok ve Fojtových dolach* i *Prokopek* (wszystkie l.). W tymże dorzeczu potwierdzono dalsze funkcjonowanie notowanych przez Autorkę ze źródeł z pierwszej połowy XIX wieku, ale uznanych za wymarłe, nazw stawów *Jedlovec*, *Piskoř*, *Kubaň* vel *Kubaň* oraz *Pilík*. Z dopływów Łucyny (odcinek nr 20) brakuje nazw *Do Čučka*, *Hlubotec*, *Holomuc*, *Hočnik*, *Slatvina*, *Kamenický potok*, *Žořik*, *Hliněnka* (wszystkie l.), *Glymbočok* (p.), dopływu Toszanówki *Zimník* (l.), dopływu Bruzówki *Liščanka* (l.), dopływu Hołcyny *Žabňok*, dopływów Suszanki *Suski potůček* (p.; identyczny z nazwą *Dolnosušský potok* na s. 53?) i *Graniční potok* (l.). Z dorzecza Suszanki brak większości nazw stawów (*Paňšček*, *Vě stovkach*, *Tůmsove stavy*, *Pavlasovel Zgudove stavy*, także wariantu *Kaňok*). Z 11 nazw stawów w basenie Datynki I brakuje dziewięciu (*Dominikanský stav*, *Haltýř*, *Inzula*, *Kolkove stavy*, *Žabnjok*, *Kotelník*, *Račok*, *Rojan*, *Venclovka*; ta ostatnia nazwa widnieje w książce tylko jako potamonim, por. s. 142). Oczywiście, liczniejsze są sytuacje odwrotne (obecność nazwy w monografii przy jej braku w HO).

⁵ Zob. np. <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/zespol/-/zespol/125357>. Zbiór ten jest dostępny stacjonarnie w Archiwum Państwowym w polskim Cieszynie.

⁶ W odcinku nr 16, obejmującym dorzecze od źródeł do zbiornika Šance, braków nie stwierdziłem.

Równocześnie w wielu wypadkach identyfikacja hydrograficzna tych samych nazw widniejących w obu wydawnictwach różni się. Przykładowo, zlokalizowany zapewne w pobliżu wsi Řeřište potok Řeřišťák w HO widnieje jako prawy dopływ Ostrawicy (zaraz po Ostravické Datyňce i Řičce), natomiast w monografii został uznany za lewy dopływ Datyňki (l. dopływu dolnej Łucyny). Niewątpliwie w większości wypadków Autorka, korzystając z licznych i szczegółowych opracowań kartograficznych, podaje identyfikację prawidłową (zakładając optymistycznie, że wolne od pomyłek były i wykorzystane mapy⁷), natomiast błędy HO wynikły z prób na poły intuicyjnego przyporządkowywania obiektom nazw zlokalizowanych jedynie do poziomu miejscowości. Przykładów takich zidentyfikowałem zbyt wiele, by móc je w całości zebrać w niniejszym tekście; sądzę, że powinny zostać omówione w obszernym artykule monograficznym wykorzystującym wszystkie informacje zawarte w brneńskiej kartotece. Uzmysłowiłoby to czytelnikom „Hydronimii Odry” skalę pomyłek popełnionych w niej przy próbach identyfikacji tego materiału.

W pracy znalazły się także zapisy z map, które trudno uznać za nazwy własne. Mam tu na myśli wielowyzwowe opisy *odlehčovací rameno Vlčoku, občasný tok, biologický rybník, pramen Černé Ostravice, Periodische Teiche czy vodopady Mazáku*. Autorka w niektórych wypadkach opatrzyła je formułką „Název působí uměle, neorganicky”. Każdy chyba toponomasta zgodzi się, że nie wszystkie sensowne ciągi liter spotykane na mapach (zwłaszcza ciągi zapisywane z malej litery) oznaczają nazwy własne.

Polskiego czytelnika książki intryguje prawie całkowite pominięcie dorobku naszej lingwistyki w zakresie badań języka i nazewnictwa na zachód od Olzy. Brak wzmianek o dwu podstawowych monografiach toponomastycznych R. Mrózka (1984 i 1990), wkraczających na teren dorzecza, a wykorzystujących na szerszą skalę niepublikowane materiały archiwalne⁸, i także o monografiach książkowych opisujących sytuację językową na tym obszarze (np. Cząstka, 1984; Kadłubiec, 1994; Labocha, 1997; Greń, 2000). Nie wykorzystano istniejących słowników gwar po obu stronach Olzy (Wronicz, 1992; SGŚC; Milerski, 2009), a z wielotomowego słownika gwar śląskich, rejestrującego również leksykę Zaolzia (SGŚ, obecnie przy literze K-), Autorka cytuje tylko tom XV (por. jego opis na s. 257⁹). Nie skorzystano wreszcie z ważnych opracowań nazewnictwa po przeciwnej stronie granicy (przede wszystkim z wielotomowego „Słownika etymologicznego nazw geograficznych Śląska”, ale także zbiorów nazwisk polskich). Tymczasem właśnie w prawym dorzeczu Ostrawicy biegnie granica językowa pomiędzy czeskim (laskim) i polskim obszarem językowym, do którego należy część dorzecza Łucyny (głównie wschodnia, prawa). Według Ireny Bogocz (2017, s. 240) dialektolodzy polscy prowadzili ją po linii Horní Lomná–Řeka–Komorní Lhotka–Dobratice–Domaslavice–Soběšovice–Václavovice–Horní Datyně–Bartovice–Radvanice–Heřmanice–Pudlov–Bohumín). Cechy polskie pojawiają się w niektórych nazwach głównie prawego dorzecza Ostrawicy, są jednak nader „oszczędnie” komentowane. W przypadku rezonansu nosowego w nazwie *Rząsňnik* (czes. *Řetník*) jedyną koncesją jest przytoczenie pol. *rząsa* obok czes. *řasa*. Również lewy (zachodni!) dopływ Ostrawicy pod Frydlandem (czes. *Řasník*, por. s. 113–114) ma w HO (nr 17, s. 13) warianty pol. *Rząsňnik* i niem. *Rzonsňnik*. W kilku nazwach zachowuje się *g* (*Grabinský potok* pod Ostrawą, przy którym Autorka wspomina pol. *grab*; znane z HO *Graniční potok* i *Glymbočok*), także w dwu średniowiecznych zapisach nazwy *Mogielnicy* (l. dopływu Morawki) użyto grafemu <*g*> (lata 1356 i 1421, a więc długo po zmianie **g* > *h*, s. 90). Nazwa terenowa *Kouty* (Bludovice–Horní Suchá pod Ostrawą, s. 74) na dwu najstarszych mapach katastralnych (z lat 1833 i 1876) została zapisana jako <*Konty*>, co raczej nie polega na błędzie graficznym. Nosówkę i *g* utrwalono w nazwie

⁷ W hasłach dość często przewija się formułka „Doklad [...] vznikl záměnou toků v pramenech”, co odnosi się do mylnych podpisów obiektów wodnych na mapach.

⁸ Późniejsza uwzględnia także nazwy wodne, zlokalizowane przynajmniej do poziomu wsi. Są wśród nich zapewne również nazwy z tego dorzecza. Nie mogłem jednak wykonać odpowiedniej ekscerpji.

⁹ Został wykorzystany w haśle *Kobzok* (s. 168) przy zestawieniu śląskich nazw ziemniaka.

Gründelka (s. 94, s.v. *Nad Gründelkou*, za pośrednictwem nazwiska pochodzącego z gwarowej postaci pol. *Grządziel*). Polskiego, odapelatywnego pochodzenia jest też etymon nazwy *Pežgovský* (nazwisko *Pežga* w Czeskim Cieszynie i Hawierzowie, *Pierzga* w pow. m.in. żywieckim, wodzisławskim, raciborskim)¹⁰.

* * *

Interpretację przeprowadzono wedle tradycyjnego podejścia etymologicznego (brak odniesień do objaśnień podawanych przez użytkowników nazw w terenie, co i tak zresztą wymusiłaby specyfika przekazów zbieranych ze źródeł kartograficznych, pisanych itp., ale nie wprost od informatorów). Objasnienie w prawie wszystkich hasłach wprowadzane jest formułą „Název [...] motivoval/a/o [...] a vznikl z [...]”, ma więc charakter motywacyjno-etymologiczny (rozpoznanie motywacji cechami nazywanego obiektu i wskazanie etymonu). Nazwy wodne są rozpatrywane w relacjach z sąsiednimi toponimami i można stwierdzić, że sprawność, konsekwencja i wiarygodność rozpoznawania tych zależności stanowi chyba najsilniejszą stroną pracy. Nie powinno to jednak dziwić, skoro właśnie nazwy relacyjne (pochodne od toponimów funkcjonujących w bezpośrednim sąsiedztwie) w obu grupach hydronimów stanowiły najliczniejszy typ motywacyjny (36.7% w przypadku nazw cieków i aż 46.3% przy pozostałych typach obiektów, por. s. 30–33). Wysoka jest także w mojej ocenie wiarygodność rozpoznawania motywacji w odniesieniu do leksyki bądź apelatywnej, bądź antroponimicznej (wiele uwag w tym zakresie zgłaszam poniżej). Wyraźnie słabiej wypada natomiast identyfikacja konkretnych etymonów zawartych w analizowanych nazwach. Widać tu jeszcze pewne niedostatki erudycyjne — skromne doświadczenie Autorki w pracy z materiałem leksykalnym języków słowiańskich, a także przesadne, autarkiczne zamykanie się w ramach czeszczyzny i jej źródeł słownikowych.

Główna rzeka badanego dorzecza (około 65 km długości) nosiła pierwotnie nazwę *Ostrava*, zachowaną w postaci pierwotnej w nazwie powstałej nad nią osady, dziś dużego ośrodka miejskiego i przemysłowego. Jest to jedyna¹¹ w tym basenie nazwa wodna z charakterystycznym dla starszej hydronimii środkowoeuropejskiej rzeczownikowym *-ava*, który na terenie dorzeczy Odry i Wisły nazwy największych, przekraczających 100 km długości, obiektów rzecznych wydaje się obsługiwać właśnie i tylko w zlewni górnej i częściowo środkowej Odry. Na istotę tego formatywu patrzeć obecnie zupełnie inaczej niż ćwierć wieku temu, dystansując się zdecydowanie od wciąż podtrzymywanej przez niektórych hydronomistów koncepcji sufiksoidu pochodzącego z germańskiego **-ah^wō* ‘woda, rzeka’. Prowadzone badania nad tymi formacjami w toponimii Polski nie potwierdziły bowiem ciążenia ich w kierunku południowo-zachodnim, potwierdzając natomiast znaczną produktywność i stosunkowo silną łączliwość ze słowiańskimi topoosnowami (liczne nazwy terenowe na *-awa* lub pluralne *-awy*)¹². Wątpliwa wydaje się również hipoteza już starożytniej metryki dodawanego do zastanych potamonimów germańskiego sufiksoidu **-ah^wō* — na pojezierzach Polski północnej brak wiarygodnych transponatów nazw jeziornych z germańskim sufiksoidem **-sai^wwa-* ‘jezioro’ (dzisiejszym niem. *-see*), a potamonimy z oczekiwany, regularnym transponatem **-ah^wō* > *ǰ-oxva* (por. znane zapożyczenie **lixva*, gdzie **xv* < germ. **h^w* < ie. **k^w*) nie są znane ani z terytorium Europy Środkowej (Polska, Czechy, Słowacja), ani z Ukrainy. Najprawdopodobniej mamy tutaj do czynienia

¹⁰ Geografię nazwisk czeskich tu i dalej podaję za portalem KdeJsmo (wyszukiwarka), polskich zaś — za SNP.

¹¹ Por. jeszcze nazwę stawu *Trnávka* (s. 217), znajdującą jednak liczne nawiązania na innych terenach i być może importowaną. *Smradlavá* (s. 125–126) wykazuje cechy żywego przymiotnika z suf. *-lavý*, por. czes. literackie *smradlavý -á -é* ‘śmierdzący’.

¹² Podstawową trudność przy takich badaniach stanowią obserwowane i dokumentowane w różnych epokach wahania między tym formatywem i znacznie produktywniejszym w nazewnictwie słowiańskim **-ov-*, których kierunek nie zawsze można wiarygodnie odtworzyć.

z dziedzicznym z dawnych epok, nieograniczonym do właściwej słowiańszczyzny formantem tworzącym nomina loci (a może i inne atrybutywa denominalne), którego produktywność w toponimii słowiańskiej stopniowo wygasła na przestrzeni pierwszego tysiąclecia n.e. (por. jednak np. serbskie gwarowe *jezava* ‘miejsce przy jazie, wokół jazu (zemiłsište oko jaza)’, zob. Bogdanović, 2008, s. 458). Formant ten nie byłby bezpośrednio powiązany ze słowiańskimi formantami odmiennej przymiotników relacyjnych (jeszcze w średniowieczu łączliwych głównie z osnowami na *-ā-), abstraktów tworzonych od aorystyczno-infinitywnych osnów na *-ā- czy strukturalnym *-avъ -a -o dodawanym do przymiotników prymarnych.

Podstawę tej nazwy Autorka określa jako przymiotnik **ostrbъ*, jednak w znaczeniu ‘szybki’¹³. Takie ujęcie, posiadające już pewną tradycję w onomastyce słowiańskiej (por. choćby SNGŚ, IX, s. 105, s.v. *Ostrawica*¹⁴), nasuwa pewne wątpliwości, bowiem żywy przymiotnik, który w indoeuropejskim miał zapewne znaczenie ‘klujący, o spiczastym zakończeniu, wierzchołku’, wprowadzicie wykształcił w słowiańskim szeroką gamę znaczeń wtórnych, wśród których w kilku językach powtarza się też semantyka ‘szybki’ (por. ÈSSÁ, XXXVI, s. 63–65), brak jednak dowodów (choćaby w postaci derywatów nominalnych o odpowiedniej semantyce) rzeczywistego i wczesnego odnośzenia go do szybko płynącej wody. Z drugiej strony, przymiotnik występuje oczywiście w toponimii, ale kontekst (częste kolokacje typu **Ostra Łoka*, **Ostra Gora*) nie wspiera tutaj niedwuznacznie rekonstrukcji znaczenia *‘szybki’. Dla współrzędnych nazw polskich dopatrywano się znaczeń ‘nierówny, wyboisty’ (NMPoI, VIII, s. 203, s.v. *Ostrołęka* (1)) lub — mniej przekonująco — ‘silnie, ostro wygięty’ (o meandrze rzecznym, por. Bańkowski, 2000, s. 542, s.v. *Ostrołęka*), a nawet ‘porośnięty roślinami o ostrych liściach’ (SNGŚ, IX, s. 105, s.v. *Ostra Łąka*). Wśród znaczeń zaświadczonych leksykalnie rzeczywiście zwraca uwagę semantyka ‘szorstki, nierówny, wyboisty, kamienisty (o podłożu, gruncie)’, obecna już w tekstach kanonu scs., spotykana również w innych językach południowo- i zachodniosłowiańskich. Przymiotnik w tym znaczeniu mógł być odnośny m.in. do kamieńców rzek górskich, w przeszłości — z braku dróg z prawdziwego zdarzenia — zapewne szeroko wykorzystywanych jako dogodne arterie komunikacyjne.

Można tu dodać, że struktura **ostrava* zdaje się występować także na ziemiach polskich. Najbardziej wiarygodnym, choć względnie późno poświadczonym przykładem jest *Ostrawa-wy*, pole w Bindudzie w pow. przasnyskim (UN, CXL, s. 34). Prócz niej notowano derywat na -ka (*Ostrawka-ki*, pola w Cierpiszu w pow. łancuckim, UN, LXIV, s. 19; *Ostrawki-wek*, łąki w Skowronnie Dln. w pow. pińczowskim, UN, XXIX, s. 31, i cz. Cichego w pow. brodnickim, UN, CLXXIII, s. 32). Niektóre z tych nazw mogą być przekształceniami starszych postaci **Ostrowki* lub **Ostrewki*, nie można chyba jednak oddalić w ten sposób ich wszystkich. Na pograniczu śląsko-wielkopolskim (dzisiejsza gm. Wąsosz) od 1787 roku mamy ponadto zaświadczoną niemiecką postać *Ostrawe* (SNGŚ, IX, s. 105; NMPoI, VIII, s. 202), po wojnie może trafnie spolonizowaną jako *Ostrawa*. Natomiast *Ostrawa* widniejąca na niektórych mapach jako nazwa terenowa w Kleczy Dln. (pow. wadowicki) wydaje się przekształceniem istniejącej jeszcze w 2. poł. XX wieku postaci *Ostrowa* (Babik, 2021, s. 199). Być może zatem funkcjonował w przeszłości rodzimy apelatyw topograficzny o takiej strukturze i niezbyt oczywistym dzisiaj znaczeniu. Wynika stąd, że ani z punktu widzenia budowy, ani pierwotnego znaczenia (i identyfikacji etymonu apelatywnego) wciąż nie możemy tej nazwy uznać za zadowalającą wyjaśnioną.

Największym dopływem Ostrawicy (ok. 38 km długości) jest Łucyna (czes. *Lučina*), udokumentowana od końca XIII wieku (1296 <*Lucen*>). Problematyka genezy i wariantów jej nazwy

¹³ Jako „suf.” określa natomiast -ava ‘voda’ (!), co wskazuje chyba na skontaminowanie w jej świadomości badawczej dwu głównych podejść interpretacyjnych do słowiańskich struktur hydronimicznych na *-ava. Sufiksy, jak wiadomo, nie mają własnej semantyki leksykalnej.

¹⁴ Notabene, hasło to zamieszczono w owym wydawnictwie chyba omyłkowo — rzeka wraz z całym dorzeczem znajduje się poza terytorium Polski, a takich słownik śląski programowo nie uwzględnia.

(w tym postaci *Holčina* itp. i jej nawiązań poza tym dorzeczem) okazała się skomplikowana i wielowątkowa na tyle, że musiałem wyłączyć ją z niniejszego tekstu.

Do najciekawszych śladów reliktyw leksykalnych należą *Kršle* (zapewne plurale tantum, por. także hasło *Pod Kršlemi* na s. 194–195, z tej samej okolicy Vyš. Lhoty), nazwa terenowa ponowiona na źródelko. Autorka bez dalszych komentarzy — zapewne niewłaściwie zrozumiałwszy cytowany tekst Majtána — łączy ją z apelatywem *krč* (s. 170). Tymczasem już w 1994 r. (SSN, I, s. 888) opublikowano słowacki gwarowy apelatyw *kršla* (< **kršla*¹⁵), którego charakterystyczne, wyspecjalizowane znaczenie ‘miasto, kde sú stromy s olúpanou kôrou (určené na vyschnutie)’ wskazuje na bliskie pokrewieństwo z prasłow. **čbrslb* (por. SP, II, s. 248). Wyraz ten notowano w miejscowości Prochot w pow. nowobańskim, z której w najnowszym tomie SSN (II, s. 597; forma niedokonana w SSN I l.c., także w znaczeniu ‘karczować, usuwać pnie z korzeniami’) podano derywat *okršlit* ‘olúpať kôru zo stromu’, a wskazując na szerszy zasięg tej rodziny wyrazowej pochodne oronimy (*Okršlisko*) występują przy samej granicy słowacko-czeskiej. Najprawdopodobniej jest to archaizm z wokalizacją ie. sonantu **ɟ* do *(*k*)*ur-*; wahanie **kur-* > **kbr-* : **kir-* > **čbr-* powstało w bardziej odległej epoce, gdy oba warianty rdzenia alternowały jeszcze w widoczny sposób, np. w paradymacie jednego czasownika. Mniej prawdopodobne jest przekształcenie pod wpływem innej rodziny wyrazowej (dłaczowe w wyniku takiego wykolejenia miałyby pojawić się właśnie ta głoska, która występowała pierwotnie w etymonie wyrazu?) lub dysymilacji (z **č*- oczekiwalibyśmy raczej *řt-*).

Šepetný potok (nazwę małego, ok. 3,4 km dopływu Ostrawicy) Autorka próbuje łączyć ze znany apelatywem hydrograficznym *sopot* ‘woda szumiąca, wodospad, bystrze itp.’ mimo konsekwentnych -e- w obu sylabach we wszystkich zapisach hydronimu (s. 120). Jako że wyraz słowiański jest z pochodzenia derywatem onomatopei, możliwe byłoby postulowanie obocznego **šepetb*, które jednak nie jest, o ile mi wiadomo, udokumentowane w warstwie apelatywnej. Formalnie odpowiadające pol. *Śiępiet-* (w nazwie *Śiępietnica*, z wtórną, historyczną utratą -w-, por. NMPol, XIII, s. 173 s.v.) zawiera morfem **švepet-* zaświadczony w wyrazach o znaczeniu ‘dzikie pszczoły, dziuple dzikich pszczoł itp.’ (por. ostatnio szerzej z perspektywy polskiej Kwaśnicka-Janowicz, 2018, s. 53–64). Pokrewna postać *Świepietnik*, zachowująca wówczas jeszcze pierwotne -w-, zaświadczona jest także na niedalekim terenie dawnego księstwa oświęcimskiego jako szesnastowieczna (zapis z 1577 roku) nazwa Wierpżówki powyżej Andrychowa (Babik, 2015, s. 247–248).

Zaskakującym potknięciem jest próba sprowadzenia nazwy źródelka *Přelač*, ponowionej z pobliskiej nazwy terenowej, do starszej prapostaci **Přelaučie* (sic!)/*Přelúčie*, uważanej wręcz za strukturę typu lokalizującego (s. 205: ‘místo (osada) před loukou/loukami’). Autorka najwidoczniej nie korzystała z pominiętego w bibliografii książki opracowania Raisy N. Malko (1974, s. 55), które za Františkem Bartošem notuje nieobecny w słowniku Machka (1957) laski apelatyw *přelač* w topograficznym znaczeniu ‘przełęcz (gornoe sedlo)’. Słowacki tezaurs gwarowy zna także postacie *preliačina* i *preliač* ‘poklesnuté, vpadnuté, preliačené miesto (napr. v teréne)’ (SSN, III, s. 179 s.v.). Odpowiedni apelatyw i pochodne nazwy znane są na terenie Polski, w nieodległym Beskidzie Śląskim (Mrózek, 1984, s. 146–147; SNGŚ, XI, s. 32, s.v. *Przelacz*). Mamy tu do czynienia z reflekssem praformy **perlęčb*, obocznej do **perlōčb* (pol. *przełęcz* f. w tym samym znaczeniu), w pierwotnym znaczeniu ‘wygięcie’ (> ‘przełęcz’), z rozwojem **ę* charakterystycznym dla gwar tej części pogranicza słowacko-morawskiego (ewolucja w *a* po miękkiej, brak typowego przegłosu czeskiego **ę* w **č* między palatalnymi). Do gwar polskich wyraz trafił jako zapożyczenie leksykalne, już po dokonaniu się tych zmian.

Nieporozumieniem jest wywodzenie nazwy *Porubaný (potok)* (tworzącej gniazdo z wariantem nijakim nazwy terenowej *Porubané*, początkowo odnoszącym się zapewne do lasu przekształconego

¹⁵ Taką postacią hasłową ustalono w SSN (najwidoczniej w gwarze zachodzi generalna depalatalizacja *l*); *š* należy wywodzić z **s* (asymilacja do pierwotnie palatalnego **l*). Por. też Majtán, 1996, s. 66–67; część zebranych tam form może jednak stanowić rekonstrukcje z toponimii. Prapostać tego wyrazu ustaliłbym jako **kčbrsl’a* lub **kčbrslb*.

w porębę) bezpośrednio od nominów *porub*, *poruba* (s. 107). Nic nie stoi tu na przeszkodzie przyjęciu żywego imiesłowu na *-an-* (podobnie *Porubený* ← *porubit*). Również *ujmisko* jest notowane w źródłach czeskich i morawskich (Mal'ko, 1974, s. 76); Autorka (s. 232) równobrzmiącą nazwę wywodzi wprost od czasownika *ujmovat*.

Gniazdo *Roztrží* ~ *Roztrže* (potok i fragment lasu koło Bílej) Autorka próbuje wywodzić od zaświadczonych słownikowo apelatywów *strž/gwar. otrž* 'nepřístupné místo', z dodanym prefiksem *roz-* (s. 119, s.v. *Salajský potok*), co przynajmniej w drugim wypadku nie wydaje się formalnie możliwe. Sprowadzałbym je raczej do postverbale *roztrh* (: *roztrhat*) notowanego w czeszczyźnie (i innych językach) w bardziej abstrakcyjnych znaczeniach (zob. ÈSSÁ, XXXV, s. 121, s.v. **oržtřǣbъ*), z rozwiniętą lokalnie konkretyzacją w kierunku toponimicznym (*'szczelina?'). Mało prawdopodobny jest bezpośredni związek gniazda nazwy *Mráznice* (s. 93) z przymiotnikiem *mrazný* 'chłodny'; w areale karpackim występują podobnie brzmiące wyrazy w znaczeniach 'miejsce zimowania owiec', 'jesienne pastwisko dla owiec w pobliżu wsi', 'miejsce gromadzenia siana zwożonego z bardziej odległych łąk' itp., znane z gwar polskich (zob. np. Herniczek-Morozowa, 1975, s. 121; Mrózek, 1984, s. 120), słowackich (SSN, II, s. 201) (w gwarach polskich *mrażnicę* notowano także w znaczeniu 'błoto', o co mniejsza). Byłaby to zatem pierwotna nazwa terenowa typu kulturowego.

Razi także próba (s. 116, s.v. *Řetník*) metaforycznej interpretacji derywatu prasłow. **ręsa* (jako by 'struga cienka jak rżesa'). Czy Autorka nie wiedziała, że refleksy takiej prafomy są w zachodnio-słowiańskim dobrze zaświadczone w „hydronimicznym” znaczeniu 'rżesa drobna (wodna)', *Lemna minor* L.' (por. np. Šmilauer, 1970, s. 152, znaczenie 8.)? Jest to drobna roślina o postaci jasnozielonych unoszących się na powierzchni wody listków z korzonkami, które w sprzyjających warunkach potrafią pokryć kożuchem całą dostępną powierzchnię wody, występująca także w spokojniejszych zatoczkach wód płynących. Podobnie nieprzekonująco (choć tylko opcjonalnie) próbuje Autorka interpretować nazwę *Hlis(t)ník* (cienka jak glista?), por. s. 59.

Powtarzająca się dwukrotnie nazwa *Hluchý potok* (s. 60) nawiązuje zapewne do notowanego słownikowo w czeskim i słowackim znaczenia 'przytłumiony, bezdźwięczny', 'pozbawiony dźwięku, cichy' (por. przegląd słów. znaczeń przymiotnika w SP, VII, s. 142–146). Natomiast tworzący kontekst jednej z tych nazw *Čuvný potok* (nazwę recypienta Hluchego potoku) należałoby objaśniać jako żartobliwą antonimizację opartą na przeciwstawnych znaczeniach 'czujny; wrażliwy' (*čuvný*), por. SP, II, s. 284–285) i notowane m.in. na Morawach 'który nie chce słyszeć, słuchać' (*hluchý*). Podobne zjawiska (sąsiedztwo obiektów o nazwach *Kocuří* i *Mysáci*) Autorka określa mianem *slovní hříčka* (s. 89, s.v. *Mišácký potok*).

Lesněnka (s. 172) nie ma wiele wspólnego z czes. *zalesněný*; jak w polskim brak imiesłowu *†lesiony* mimo obecności *zalesionego*, tak i z imiesłowu czeskiego nie można odtwarzać postaci bez *za-* (Autorka posługuje się notacją (*za*)*lesněný*). Toponim jest zapewne bohemizacją lokalnej postaci **Lesňonka* (podobnie *Lešna* → *Lešnianka* na Żywiecczyźnie), traktowanej jako nieczeska (por. wahanie na mapach *Poledněnka* : *Poledňanka* na s. 105–106).

Řehuci (s. 114–115), o ile byłby z pochodzenia imiesłowem na *-*ot*-, wymagałby czasownika strukturalnie bardziej pierwotnego niż wskazywane w tym hasle *řehat se* czy gwar. *řehúnat sa*. Czasowniki takie (*řehat*), z możliwym dawnym praesens **rego režeš*) znane są w gwarach słowackich (SSN, III, s. 565), ale jedynie w nieodpowiednich znaczeniach 'rżec (o koniach)' i 'rechotać (o ludziach)'. Nazwy tej nie można uznać za dostatecznie przejrzystą.

Ponowiona z mikrotoponimu nazwa stawu *Zárubek* (s. 182, s.v. *Na stavě*) raczej nie nawiązuje do znanego Autorce archaicznego znaczenia ap. *záruba* 'obronny prostředek proti nepřítelům vzniklý vysekáváním lesa'. Cieszyńskim *Zarębkom* i *Zarąbkom* przypisywano nowsze, notowane słownikowo znaczenia 'miejsce ogrodzone', 'wydzielony grunt', 'część wsi' (por. Mrózek, 1984, s. 193–194, za artykulem monograficznym M. Karasia). Inne jeszcze znaczenia notowano w gwarach morawskich (Mal'ko, 1974, s. 89).

Nazwę źródelka *Pod Tanečnicí* utworzono od oronimu (s. 199–200), ten zaś od przymiotnika *taneční*. Autorka nie wyjaśnia jednak wyjściowej semantyki takiej nazwy. Podobne formacje

mamy zaświadczone w toponimii słowackiej (zob. np. Majtán, 1996, s. 134) i polskiej¹⁶, i również chciałoby się łączyć je tu z apelatywem *taniec*, przym. *tan(i)eczny*. Na zaskakujące konotacje tych nazw naprowadza *Diabli Taniec*, zaświadczony jako nazwa wzniesienia przy sąsiadujących ze sobą Szczekarczowie i Topoli w pow. kazimierskim (UN, XXII, s. 10, 52). Prawdopodobnie chodziło tutaj o nominacje związane z późnym, ukształtowanym przy udziale demonologii chrześcijańskiej wizerzeniem o tańcach diabłów (z czarownicami?) na wyniesieniach, w które zdarzało się uderzać piorunom — obiekty takie otrzymywałyby nazwy **Tan(i)ecznych Gór*, skąd uniwersalizacja w *Tan(i)ecznice*.

Potok *Jatny* w najstarszym zapisie z 1657 roku ukazuje się jako *Japny*; wbrew stanowisku Autorki (s. 67–68) ta druga postać może być i rzeczywiście, i pierwotna. W językach słowiańskich (por. SP, VI, s. 132, s.v. *ěpa*) znana jest postać *jápa* o znaczeniach ‘narośl na pniu drzewa, zgrubienie na ciele’ (głównie gwary poleskie), z możliwymi odpowiednikami o znaczeniach ‘pysk zwierzęcia, usta, twarz ludzi (pejoratywnie)’ także w gwarach małopolskich. Co do semantyki takiej nazwy, por. np. nazwę potoku *Mosorny* vel *Mosorczyk* : *mosor* ‘narośl na drzewie’ (Rymut, 1996, s. 121). Odwrotnie, pierwotną postać nazwy *Satina* (ok. siedmiokilometry p. dopływ górnej Ostrawicy powyżej Frydlandu) Autorka rekonstruuje na podstawie izolowanego najstarszego zapisu <*Sitinam*> (łac. acc. sg.; wszystkie późniejsze mają *Sa-*) jako *Sítina*, zakładając późniejszą „dysymilację” wokaliczną (s. 119–120). Nie w pełni mnie to przekonuje.

Zdumiewa także oparcie próby etymologii na kartograficznej postaci <*Podbilouky*> (s. 201; część Starych Hamrów i źródółko, stale z długim <*i*> na mapach z lat 1957, 1970, 1997) mimo zaświadczenia także form *Podbilonky* (2010, czeski Geoportal), a zwłaszcza *U Podbilonek* (1967). Ewidentnie mamy tutaj tworzącą własną tradycję kartograficzną (konsekwentna reprodukcja obcej miejscowej gwarze długości wokalicznej) postać skażoną graficznie, która być może przenikała nawet do żywego języka.

Struktury *Štěpnice* (s. 182, s.v. *Na Štěpnici*) nie sposób łączyć z imieniem *Štěpán* (o etymonie apelatywnym, obficie reprezentowanym także w toponimii polskiej, por. np. Králik, 2015, s. 593, s.v. *šep’*). *Trojačka* (nawiązująca do zbiegu trzech granic czy też grzbietów górskich, por. s. 182–183, s.v. *Na Trojačce*) pochodzi nie od czes. *troji* czy *trojitý*, a od reflexu prasłow. **trojakъ* (por. czes. i sła. *trojáký*, pol. *trojaki*). Podobnie *Javořinka* (s. 68) nie wiąże się bezpośrednio z kolektywum *javoří*, a synonimicznym *javořina*. *Salinský potok* (s. 122, s.v. *Sihelský potok*) można powiązać semantycznie ze *Slanicą* jako przejście łac. *salina* ‘solanka’ (np. niem. *Saline*). Ojkonim *Paskov*, wnosząc z zapisów przełomu XV i XVI wieku, brzmiał pierwotnie *Pačkov*; nieorganiczne *-s-* przedostało się do dzisiejszej postaci najprędzej z transponatu niemieckiego. Nazwa *Tošanovice* (s. 137–138) pierwotnie brzmiała zapewne *Těšinovice* lub *Tošinovice*.

* * *

Złoże antroponimiczne zawarte w badanych toponimach w zasadzie potraktowane zostało kompetentnie, należy jednak zgłosić zastrzeżenia do zastosowanego sposobu uwiarygodniania etymonów antroponimicznych. Z punktu widzenia etymologii toponimu podstawowe znaczenie ma nie tyle samo zaświadczenie antroponimu gdziekolwiek, co udokumentowanie jego funkcjonowania w kontekście przestrzenno-czasowym bliskim okolicznościom powstania pochodnego toponimu (por. Babik, 2022). Okazuje się, że w Czechach funkcjonuje od niedawna internetowa baza danych KdeJsem o funkcjonalności porównywalnej z bazami polską, słowacką czy ukraińską (lokalizacja do poziomu jednostki terytorialnej rzędu „małego powiatu”¹⁷). Autorka korzysta z niej niezbyt często

¹⁶ Por. np. *Tanečnicka -cy*, pola w Polekarcicach i Koniuszy w pow. proszowickim (UN, XIII, s. 9, 28), *Tanečnicka -cy*, cz. Grabonogu w pow. gostyńskim (UN, LXXVIII, s. 20), *Tanečnick -ka*, cz. lasu w Rzęszkowie w pow. wyrzyskim (UN, CXC, s. 11).

¹⁷ Są to tzw. gminy o rozszerzonych kompetencjach, mniejsze od polskich powiatów. Dla uproszczenia jednak zachowuję w odniesieniu do nich termin *powiat*.

(w innych wypadkach odsyła do monografii Svobody, Knappovej lub Moldanovej), a nigdy nie sygnalizuje, że odpowiednie nazwisko rzeczywiście (wciąż) istnieje w powiecie, gdzie lokalizowane są badane toponimy (i często — jak się okazuje — stanowi on liczebne centrum jego występowania). Powoduje to, że w niektórych sytuacjach krytyczny czytelnik zmuszony jest poszukiwać tych informacji na własną rękę. Taki rodzaj uprawdopodobnienia jest istotny również w sytuacjach niepewnego wyboru między etymonem apelatywnym lub antroponimicznym (np. casus nazwy *U Drabiny*, według Autorki prawie na pewno pochodzenia odosobowego; inne przykłady poniżej). W wypadku hydronimu *Sibudov* (mały, ok. 5 km p. dopływ Ostrawicy pod Frydlandem) postulowanego antroponimu nie udało się Autorce uwiarygodnić (s. 120–121); postaci *Sibuda* i *Sibud*, których brak również w zbiorach polskich nazwisk, znajdujemy jednak w Krakowie przełomu XVIII i XIX wieku w bazie Geneteka (<https://geneteka.genealodzy.pl/>), notującej również wariant *Szybuda* o podobnej chronologii i geografii (Siemonia, rok 1669; Płaszów, lata 1781–1820; Zabrze, rok 1870). „Hydronimia Odry” notuje niezauważone przez Autorkę warianty <*Lybudov*> i <*Sohybudov*> (zapewne zniekształcenie graficzne protografu *<*Schybudov*>), którego *<*Sch*-> potwierdzane jest też kilkoma zapisami zestawionymi w książce. Niemiecka geneza antroponimu sugerowana przez autorkę (<*Siebert*?!>) wydaje się mało prawdopodobna; widziałbym tu raczej pierwotne (niepoświadczone jednak w takiej postaci) **Psibuda*. Natomiast niemieckiego pochodzenia wydaje się etymon podostrawskiego patronimikum *Žibotice* > *Životice* (**Žibot* < *Sibot*, por. dzisiejsze nazwiska *Seyboth* itp.). Autorka (s. 148, s.v. *Životický potok*) rekonstruuje go jako **Žibota*, co myląc sugeruje rodzimą formację na *-ota*.

W niektórych wypadkach toponimy przedstawiane lub rozważane jako odapelatywne z pewnością pochodzą od nazw osobowych (nazwisk). Taki jest status nazwy *Rykali potok*, którego łączenie przez Autorkę (s. 113) ze stczes. apelatywem *rykel* ‘kmen stromu, částečně opracovaný’ nie spełnia warunków brzegowych utożsamienia etymologicznego. Odpowiednie nazwisko występuje zarówno w odpowiednich częściach czeskiego Śląska (*Rykala* m.in. w pow. jabłonkowskim, trzynieckim, frydeckim, ostrawskim), jak i w przyległych powiatach Polski (*Rykala* w pow. cieszyńskim i żywieckim), chociaż zaświadczony model nazwotwórczy (przymiotnik dzierżawczy na *-i*) nie jest z pewnością produktywny w materiale przedstawionym w książce. Z rozważania (s. 94–95) możliwości odapelatywnej genezy nazwy *Nytrová* (z twardym *N*-!) można było bez szkody zrezygnować; niepewnego pochodzenia nazwisko *Nytra* występuje współcześnie na Śląsku czeskim (m.in. w pow. frydeckim i frydlandzkim) i polskim (w pow. cieszyńskim). Nieprawdopodobny jest związek nazwy stawu pod Staričem, zapisanej w 1833 roku na mapie katastralnej jako <*Spacil*>, z niem. *spazieren* ‘spacerować’, czes. *špacír* (s. 215, s.v. *†Špacil* [sic!]) — należy utożsamiać ją z czes. nazwiskiem *Spáčil*, notowanym dziś m.in. w pow. frydeckim i ostrawskim. Odantroponimicznego pochodzenia są moim zdaniem także uznane za (lub rozważane jako) odapelatywne nazwy stawów: *Bezdek* (nazwisko w pow. frydeckim, trzynieckim, ostrawskim, koprzywnickim), *Kratoš* (nazwisko w pow. frydeckim i ostrawskim), *Motovidlo* (s. 117; zapisy od 1581 roku, por. nazwisko *Motowidlo* w pow. cieszyńskim i żywieckim), *Mřihlad* (nazwisko w Hawierzowie i pow. nowojicyńskim oraz *Mrzyglód* w przyległych powiatach Polski), *Púklo* (pol. *Pukło* w Małopolsce), *Skřítkův* (nazwisko *Skřítek* m.in. w Bohuminie i pow. nowojicyńskim), *Štandl* (nazwisko w pobliskim pow. Bilovec), *Vrkoč* (nazwisko w pow. m.in. frydeckim i ostrawskim), *Warkocz* w wodzisławskim i raciborskim). Odwrotnie, *Pašůvka* (s. 191) może jednak od apelatywu (**paše* (por. sła. *páša* ‘wypas’)). Z nazw cieków dodałbym tu jeszcze *Mazák* (nazwisko m.in. pow. frydecki i ostrawski), brak natomiast antroponimów *†Ciroš*, *†Mražák* (nazwa potoku *Mražok* może od *Mraz*, z suf. *-ok* i alternacją spółgłosek) i *†Špluch* (*Špluchov*, s. 134). Do nazw nieobjaśnionych w sposób należyty dodałbym nadto *Hartisov* (s. 58), wywodzony przez Autorkę od antroponimu *Hartig/Hartych*.

* * *

Książkę należy oceniać jako rozsądnie zaprojektowaną i zasadniczo poprawnie zrealizowaną pracę awansową, która nie wyczerpuje jednak dogłębnie problematyki hydronimii tego dorzecza. Przy wszystkich swoich niedostatkach daje ona wszakże dostateczne wyobrażenie o strukturze nazewnictwa

wodnego badanego obszaru, którego walory poznawcze musimy oceniać jako mocno umiarkowane. Dorzecze Ostrawicy przed początkami średniowiecza należało zapewne do części Europy Środkowej nieobjętej jeszcze zasięgiem dialektów wczesnosłowiańskich sensu stricto. Nie umiałbym jednak wiązać orzec, czy w materiale toponimicznym zebrany w książce pozostały jakieś relikty z tego przedśłowiańskiego okresu (*Lucyna? Satina? Datyň*^{18?}); stanowisko samej Autorki jest tutaj implicytnie negatywne. Ze względu na małą liczbę wcześniej poświadczonych nazw niezbyt zajmująca poznawczo jest też starsza warstwa słowiańska. Możemy wprawdzie zidentyfikować kilka słowiańskich archaizmów czy endemitów, jednak w większości znajdują one nawiązania apelatywne w innych, zwykle sąsiadujących językach. Wymowa całości wspiera natomiast wywieziony z analizy hydronimii zbliżonych hydrograficznie terenów (pod)górkich Polski czy Słowacji pogląd o niedostatecznej (w porównaniu zwłaszcza z ojkonimią) autonomii masowego nazewnictwa wodnego względem innych klas toponimów, także „suchych” nazw terenowych — i tutaj największą motywacyjnie grupę hydronimów stanowią nazwy relacyjne, tworzone od nazw innych obiektów geograficznych. Z bardzo zróżnicowanej wewnętrznie struktury tej klasy nazewnictwa (od nielicznych w materiale „archetypów nazewniczych” do dominującej liczebnie najmłodszej warstwy, wiekowo i strukturalnie nieodbiegającej istotnie od „suchego” nazewnictwa terenowego) zdawano sobie sprawę od dawna (por. np. uwagi H. Borka w HO, s. IX–X), a mimo to realizowano programy badawcze preferujące nazewnictwo wyodrębnione według arbitralnego i pozaonomastycznego kryterium wodnego charakteru nazywanych obiektów. W zamyśle miało to otworzyć nowe perspektywy w badaniach przedhistorycznych warstw nazewniczych i prehistorii języków, oczekiwania te jednak spełnić się nie mogły i nie spełniły — przełom poznawczy nie nastąpił, w potocznym obiegu umocniło się natomiast fałszywe przekonanie o szczególnym statusie hydronimów na tle innych nazw geograficznych, przyczyniając się zarazem do katastrofalnego zaniedbania prac nad innymi kategoriami toponimów w naszych krajach (mam tu na myśli chociażby stan badań nad polskim nazewnictwem terenowym, ale także np. fatalny na tle krajów ościennych stan onomastycznego opracowania ojkonimii Słowacji).

Przekazy nazw wodnych znajdują się w tych samych źródłach co przekazy innych toponimów, często pozostając z nimi w ścisłym związku. Powinny być zbierane i publikowane wspólnie; tylko w ten sposób — i nie jest to zarzut pod adresem omawianej monografii — można optymalnie rozpoznać zachodzące między nimi zależności, unikając zarazem niepotrzebnych powtórzeń (publikowania tych samych zapisów i ich serii w opracowaniach poświęconych różnym kategoriom nazewnictwa). Postęp materiałowy uzależniony jest przede wszystkim od pracy edytorskiej nad niewykorzystanymi dotąd rękopiśmiennymi źródłami archiwalnymi, natomiast systematyzacja i prezentacja są już kwestiami drugorzędnymi. Trudno powiedzieć, na ile komentowana monografia — obejmująca około 1% terytorium Republiki Czeskiej — stanie się wzorem dla przyszłego opracowania czeskiej hydronimii. Nieśmiało licząc na bardziej całościowe onomastykone wykorzystujące obecne możliwości opracowywania i udostępniania danych, można przynajmniej wyrazić nadzieję, że powstające monografie regionalne będą obejmowały większe dorzecza i obszary. W przeciwnym razie na sto bliźniaczych opracowań kolejnym pokoleniom toponomastów przyjdzie czekać jeszcze długo.

¹⁸ Nie do końca przekonuje objaśnienie przyjęte przez Autorkę za starszą literaturą (od staroczes. antroponimu *Data*, niezbyt typowego hipokorystykum rzadkich imion złożonych z członem *Da-*, typu *Damir*, z dzierzawczym sufiksem *-yně*). Ojkonim ukazuje się w źródłach dopiero w drugiej połowie XVI w., co może wskazywać na jego ponowienie z hydronimu. Nie ma on ponadto jednoznacznie ustalonej prapostaci (formacja na *-yně* czy *-yň*? Jeśli to drugie, jaki był rodzaj gramatyczny i typ fleksyjny nazwy?).

LITERATURA

- Babik, Z. (2015). Nazwy rzeczne zlewni Wieprzówki — komentarze do haseł zamieszczonych w „Hydronymia Europaea 12” [River names of the Wieprzówka drainage basin. Comments on entries published in „Hydronymia Europaea 12”]. *Onomastica*, 59, 401–442. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.59.25>
- Babik, Z. (2021). Próba oceny skuteczności rozpoznawania etymonów apelatywnych i antroponimicznych w UN-owskich materiałach z powiatu wadowickiego. Cz. I: Wstęp, apelatywy [An attempt to assess the degree of effectiveness of assigning appellative and anthroponymical etymons to toponyms of the Wadowice district as confirmed in the late 1950s. Part one: Introduction, appellatives]. *Onomastica*, 65(1), 193–216. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.65.1.12>
- Babik, Z. (2022). Próba oceny skuteczności rozpoznawania etymonów apelatywnych i antroponimicznych w UN-owskich materiałach z pow. wadowickiego. Cz. II: Onimy, nazwy niejasne, wnioski [An attempt to assess the degree of effectiveness of assigning appellative and anthroponymical etymons to toponyms of the Wadowice district as confirmed in the late 1950s. Part two: Onyms, unclear names, conclusions]. *Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny*, 25, 5–29.
- Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego* [Etymological dictionary of Polish] (t. 2). Warszawa: PWN.
- Belchnerowska, A. (1991). *Die Namen der stehenden Gewässer im Zuflußgebiet der Ostsee zwischen unterer Oder und unterer Weichsel*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Belchnerowska, A. (1993). *Nazwy wód stojących w dorzeczu Bałtyku między dolną Odrą a dolną Wisłą* [Names of water bodies in the Baltic Sea drainage between the lower Oder and lower Vistula]. Szczecin: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Bogdanović, N. (2008). Zemljopisna i njoj srodna leksika jugoistočne Srbije [Geographical and related vocabulary of the South-Eastern Serbia]. *Srpski dijalektološki zbornik*, 65, 428–518.
- Bogocz, I. (2017). Wýchodolašská nářečí versus gwara zachodniocieszyńska, czyli dialektologiczna wojna o Zaolzie [Eastern Lachian dialects vs. Western Cieszyn area dialects or the dialectological battle for the Trans-Olza region]. *LingVaria*, 12(24), 227–244.
- Cząstka, B. (1984). *Gwary Zaolzia* [Dialects of the Trans-Olza area]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Duma, J. (1988). *Zuflüsse zur unteren Oder und zur Ostsee bis zur Persante*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Duma, J. (2010a). *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnys po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. I: *Nazwy rzek* [Water names in the Warta River basin from the Proсна to the mouth (with the exclusion of the Noteć River basin). Part one: river names]. Warszawa: DiG.
- Duma, J. (2010b). *Nazwy wodne w dorzeczu Warty od Prosnys po ujście do Odry (z wyłączeniem dorzecza Noteci)*. Cz. II: *Nazwy jezior* [Water names in the Warta River basin from the Proсна to the mouth (with the exclusion of the Noteć River basin). Part two: lake names]. Warszawa: DiG.
- ESHPI = *Elektroniczny słownik hydronimów Polski* (b.d.). [Electronic dictionary of hydronyms in Poland]. Instytut Języka Polskiego PAN. <https://eshp.ijp.pan.pl/>
- ÈSSÁ = Żuravlev, A. F. (red.). (2009–2010). *Ètimologičeskij slovar' slavânskikh âzykov. Praslavânskij leksičeskij fond* [Etymological dictionary of Slavic languages. Proto-Slavic lexical stock] (t. 35–36). Moskwa: Nauka.
- Greń, Z. (2000). *Śląsk Cieszyński: Dziedzictwo językowe* [The Cieszyn Silesia: Linguistic heritage]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Herniczek-Morozowa, W. (1975). *Terminologia polskiego pasterstwa górskiego*. Cz. I [Pastoralist terminology of the Polish Carpathians. Part I]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- HO = Borek, H. (red.). (1983). *Hydronimia Odry. Wykaz nazw w układzie hydrograficznym* [Hydronymy of the Oder River basin. Names in the hydrographical order]. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.

- Kadłubiec, K.D. (1994). *Cieszyńsko-zaolziańska polszczyzna* [The Polish language of the Cieszyn and Trans-Olza areas]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- KdeJsme = Malačka, O. (b.d.). *KdeJsme.cz*. <https://www.kdejsme.cz/>
- Kovářová, K. (2019). *Hydronymie povodí Ostravice* [Hydronyms of the Ostravice River basin]. [Rozprawa doktorska]. Ostravská univerzita. https://www.academia.edu/40153139/Hydronymie_povodi_Ostravice_Hydronymy_of_Ostravice_River_Basin
- Kovářová, K. (2021). *Hydronymie povodí Ostravice (jména řek, potoků, rybníků a studánek)* [Hydronyms of the Ostravice River basin. Names of rivers, streams, ponds and spring boxes]. Ostrava: Pavel Mervart–Ostravská univerzita.
- Králik, L. (2015). *Stručný etymologický slovník slovenčiny* [Concise etymological dictionary of Slovak]. Bratislava: Veda.
- Kwaśnicka-Janowicz, A. (2018). *Staropolska terminologia bartnicza (na tle porównawczym)* [Old Polish apicultural terminology (in a comparative perspective)]. Kraków: Lexis.
- Labocha, J. (1997). *Polsko-czeskie pogranicze na Śląsku Cieszyńskim. Zagadnienia językowe* [Polish-Czech linguistic border area in the Cieszyn Silesia. Linguistic issues]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Machek, V. (1997). *Etymologický slovník jazyka českého* [Etymological dictionary of the Czech language] (wyd. 3). Praha: Lidové noviny.
- Majtán, M. (1996). *Z lexiky slovenskej toponymie* [From the lexis of Slovak toponyms]. Bratislava: Veda.
- Mal'ko, R.N. (1974). *Geografičeskaâ terminologiâ češskogo i slovackogo âzykov (na obšeslavânskom fone)* [Geographical terminology of the Czech and Slovak languages (against the Slavic background)]. Minsk: Nauka i tehnika.
- Milerski, W. (2009). *Zachodniocieszyński słownik gwarowy* [Dictionary of dialects of Western Cieszyn area]. Czeski Cieszyn: Polski Związek Kulturalno-Oświatowy w Republice Czeskiej.
- Mrózek, R. (1984). *Nazwy miejscowe dawnego Śląska Cieszyńskiego* [Place names of the former Cieszyn Silesia]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mrózek, R. (1990). *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku* [Microtoponymic system of the Cieszyn Silesia in the 18th century]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- NMPol = Rymut, K. i in. (red.). (1996–2021). *Nazwy miejscowe Polski. Historia — pochodzenie — zmiany* [Place names of Poland. History — origin — changes] (t. 1–16). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Pluta, F. (2007). Józef Domański (10 XII 1926 – 22 VII 2007). *Onomastica*, 52, 405–408.
- Rieger, J., Wołnicz-Pawłowska, E. (1975). *Nazwy rzeczne w dorzeczu Warty* [River names in the Warta River basin]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Rymut, K. (1996). *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec*. Stuttgart: F. Steiner Verlag.
- Rzetelska-Feleszko, E., Duma, J. (1977). *Nazwy rzeczne Pomorza między dolną Wisłą a dolną Odrą* [River names of Pomerania between the lower Vistula and the lower Oder]. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- SGŚ = Wyderka, B. (red.). (2000–2017). *Słownik gwar śląskich* [Dictionary of Silesian dialects] (t. 1–16). Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- SGŚC = Wronicz, J. (red.). (1995). *Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego* [Dictionary of the Cieszyn Silesia dialects]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- SNGŚ = Rospond i in. (red.). (1970–2017). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska* [Etymological dictionary of the place names of Silesia] (t. 1–17). Wrocław–Opole.
- SNP = Rymut, K. (2003). *Słownik nazwisk używanych w Polsce na początku XXI wieku* [Dictionary of surnames used in Poland at the beginning of the 21st century]. [CD-ROM]. Kraków.
- SP = Sławski, F. i in. (red.). (1974–2001). *Słownik prastłowiański* [Dictionary of Proto-Slavic] (t. 1–8). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- SSN = Ferenčíková, A., Ripka, I. (red.). (1994–2021). *Slovník slovenských nářečí* [Dictionary of Slovak dialects] (t. 1–3). Bratislava: Veda.
- Šmilauer, V. (1970). *Příručka slovanské toponomastiky* [Handbook of Slavic toponomastics]. Praha: Academia.
- Wolnicz-Pawłowska, E. (2006). *Nazwy wodne dorzecza Warty od źródeł do ujścia Proсны* [Water names in the Warta River basin from the source to the Proсна mouth]. Warszawa: DiG.
- Wronicz, J. (1992). *Słownictwo pisarzy cieszyńskich XVIII wieku* [Vocabulary of the writers stemming from the Cieszyn area of the 18th century]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

SUMMARY

REMARKS ON THE MARGINS OF THE FIRST CZECH REGIONAL HYDRONYMIC MONOGRAPH

This review article is devoted to the 2021 book by K. Kovářová “Hydronymy of the Ostravice River basin. Names of rivers, streams, ponds and wells” based on her doctoral thesis of 2019. This is the first systematic Czech monograph of a particular river basin, although in this case a relatively small one. The paper outlines, discusses and tries to improve the main shortcomings of the work concerning both documentation (important source publications were left out of consideration, especially Polish ones) and the etymological interpretation of several items which in fact require more profound insights into Slavic onomastics.

Keywords: hydronymy, Ostravice, Ostrawica, Czechia